

A kezdeteket valahol az 1935-ben keletkezett *A csöndesek* c. versnél kell keresnünk, amely szomorú rezignáltsággal állítja szembe a szél harsogását s a tenger zúgását a »fagyszótt takaró alatt« csobogó patak halk szavával.

Lányi Sarolta sohasem kívánt a vihar hangja lenni. Lírája a történelem »oldalnézetét« adja. Nem a hullámok egekig csapó játékát, hanem a mélyben örvénylő áramlásokat; a »hétköznapok«, a csendben végzett alkotómunka gondjait, érzésvilágát.

Eszméit, életét meghatározó meggyőződését ritkán deklarálta, — munkája beszélt helyette. Már legalábbis annak, aki ráfigyelt.

S az utókor még a kortársaknál is jobban felejt. Ki emlékszik arra, hogy a negyvenes években Lányi Sarolta egyike volt azoknak, akik a Moszkvában megjelenő *Új Hang* c. folyóirat hasábjain a legtöbbet fordítottak az orosz és szovjet irodalom klasszikusaiból? Aki Puskin, Lermontov, Csehov, Gorkij, Majakovszkij, Tvardovszkij verseinek, prózájának tolmácsolásával felbecsülhetetlenül sokat tett irodalmi kapcsolataink nivós, művészi színvonalú fejlesztéséért; aki ezt a tevékenységet a felszabadulás után sem hagyta abba. S fordításain kívül kritikával, esszéivel is eredményesen segítette elő szocialista irodalmunk, kultúránk kialakítását, elmélyítését.

Vajon megkapta-e érte az igazi elismerést?

Amikor költészete lényegét kutattam, első vonásaként a közéletiség mély, szubjektívvé formált átélését és hiteles megszólaltatását emeltem ki, amiről így vall *Múlt és jelenidő* c. versében:

*»Amit tehettem,
megtettem hazámért.
De első személyben
mindig csak versem
beszélt helyettem.«*

Ha e magatartás további részleteit keressük, akkor arra is választ kapunk ugyanebben a költeményben: sorsát mindig »a be nem avatottak millióival együtt« viselte, »történelmi« szereplésvágy nélkül, sohasem veszve el hitét, igazságtudatát.

Ha valaki tiszta szívvel állhat az utókor ítélete elé — akkor ő az. Lányi Sarolta — eszméink, a szocializmus, a forradalmak korának mindig hű és minden körülmények közt igazszavú tanúja.

Ha volt hibája, erényében, eltűzött szerénységében kell keresnünk.

Rajtunk a sor, hogy elismerését, költészetének valós megismertetését maradéktalanul elvégezzük.

BOTKA FERENC

NÉGY KÖNYV TÖRTÉNELEM

NAGY ISTVÁN: *Sáncalja; Ki a sánc alól; Hogyan tovább?; Szemben az árral.* Kritérium, Bukarest, 1968, 1969, 1971, 1974.

A romániai magyar irodalomban is elérkezett az emlékezés ideje. Midőn írók és mozgalmi harcosok tekintenek vissza életük sorára, s kísérlék meg összefoglalni az elmúlt évtizedek, egy egész történelmi korszak egyéni és közösségi

tanulmányait. Bartalis János, Kacsó Sándor, Kemény János, Szemlér Ferenc és Szentimrei Jenő az erdélyi irodalom mozgalmait és vállalkozásait idézte fel emlékezőseiben, Antal Dániel, Kovács István és Veress Pál a közélet és a munkásmozgalom eseményeit beszélte el. Könyveikből több mint fél évszázad nemzetiségi élete s története tárult az olvasó elé. E könyvek sorába tartozik Nagy Istvánnak, a romániai magyarság nagy szocialista írójának eddig négy kötetben megjelent önéletírása is. A négy kötet: a *Sáncalja* (1968), a *Ki a sánc alól* (1969), a *Hogyan tovább?* (1971) és a *Szemben az árral* (1974) a romániai magyar munkásmozgalom és munkásirodalom történetéről is hű képet ad.

Nagy István műve hatalmas vállalkozás, több mint kétezer oldalon 1904-től 1944-ig dolgozza fel életének történetét és a romániai munkásmozgalom, első sorban a kolozsvári kommunista szervezet küzdelmeit. Az Igény mértéke és a felhalmozott életanyag gazdagsága mindenképpen Kassák Lajos önéletrajzát, az *Egy ember életét* idézi. Úgy tetszik, ennek a klasszikus munkásemlékiratnak Nagy István munkája az egyetlen méltó örököse. Szocialista irodalmunk nem ismer e két hatalmas és gazdag memoárhoz hasonló súlyú vállalkozást. Nagy István négy kötetét akár úgy is tekinthetjük, mint Kassák önéletrajzi művének folytatását, amely a magyar proletariátus sorsát és küzdelmét a változó időknek megfelelően nem a régi Magyarország körülményei, hanem Kelet-Közép-Európa keretei között mutatja be. Vagyis egyszerre ábrázolja a munkásosztály és az utódállamokban élő magyarság életét; egyszerre veti fel az osztályharc és a nemzetiségi helyzet kérdéseit. Természetesen nemcsak az ábrázolt anyag természetét változtatta, hanem az ábrázolást vezérlő világkép és ideológiai is. Nagy István az elkötelezett kommunista harcos, a meggyőződéses munkásforradalmár nézőszögéből tekinti át az első világháború kitörése és a második befejeződése közé eső romániai és kelet-közép-európai eseményeket.

Az emlékirat szerzője nemcsak a mozgalmi munkában haladt előre a múlt évek alatt, hanem az irodalmi, alkotó tevékenységben is. A memoár egyazon folyamat sodrában számol be a két tevékenységről: a mozgalmiról és az irodalmiról. Így is kellett tennie, hiszen Nagy István sohasem látott ellentmondást e kettő között. A mozgalmi munkát és az irodalmi tevékenységet mindig összhangba tudta hozni, különösen a felszabadulás előtt, midőn politikai munkásságában valóban személyiségének autentikus kifejezése öltött alakot. Ezt a politikai munkát szolgálták szépirodalmi művei is. S hogy a mozgalmi tevékenység mennyire a személyiség öntörvényű vállalkozása volt, azt éppen az igazolja, hogy Nagy István mozgalmi regényeit: a *Nincs megállást*, az *Oltyánok unokáit* és a *Szomszédtság nevében* a legkevésbé sem árnyékolta be az a politikai sematizmus, amely később oly súlyos nyomokat hagyott az ötvenes években írott regényekben. (Az írói személyiség autentikus megnyilatkozása valójában csak az önéletrajzi sorozatban jelentkezett ismét.)

Nagy István írói személyisége a mozgalmi munkában alakult ki és fejlődött. Valóban nem mindennapi életet kellett megélnie. A forradalmárok életrajzából ismert kalandokat és megpróbáltatásokat epikus nyugalommal, őszinte természetességgel beszél el. Ifjúságában az inassors nyomorúságát kellett elszenvednie; asztalosnak tanult. Aztán munkanélküliség, rendőri üldözés következett, letartóztatások, kínzások, börtönök. Írói bemutatkozását a temesvári munkásotthonban a Siguranta kopói akadályozták meg, letartóztatásba került, ütötték-verték, majd megbilincselve, gyalog hurcolták csendőrorsről csendőrszre Aradig. Pár évvel később Bukarestbe került, áruslás folytán, a román titkosrendőrség karmai közé, mint az illegális párt aktivistája. Újabb vállalat, újabb kínzások, végül a hírhedt doftanai börtön, ahol a román munkásmozgalom legjobbjai raboskodtak a felszabadulás előtt. A nyomorúság és az üldözés körülményei között a mozgalomban találta meg azt az egyetlen közeget, amelyben felemelhette fejét, emberi méltóságára ismerhetett. A mozgalomtól kapta önbecsülését és öntudatát, emberi céljait és írói feladatait.

És voltaképpen a mozgalomtól kapta nemzetiségi tudatát is. A két világháború közötti időben, különösen a húszas évek elején, a romániai munkásmozgalom jelentős részben nemzetiségi jellegű volt; magyarok, németek és ukránok vettek részt az illegális kommunista párt vezetésében. Nagy István itt ismerkedett meg olyan kommunista vezetőkkel, mint Fóris István, Dán

István, Mayer Ferenc, Szenkovics Sándor, Kohn Hillel, Demeter János, Csögör Lajos és főként Józsa Béla, akivel baráti és rokoni kapcsolatba is került. Az erdélyi városok, ipari körzetek (Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár, Brassó, a Zsil-völgyi bányavidék) munkássága ekkor még nagyrészt magyar volt. A föl-desúri-tökés elnyomást kétszeresen is el kellett szenvedniök, osztályhelyzetük és nemzetiségük miatt. Nagy István maga beszél arról, hogy eleinte nem érzékelte a nemzetiségi problematikát. Kisfiát román óvodába íratta, hogy a többség nyelvét jobban el tudja sajátítani. Aztán később, éppen a kisfiú kedvezőtlen tapasztalatai nyomán ébredt tudatára annak, hogy az anyanyelvnek, az anyanyelvi kultúrának milyen nagy szerepe van az emberi személyiség fejlődésében. A nemzetiségi jogok biztosítását, a nemzetiségek szabad fejlődését ettől kezdve a demokratikus és szocialista átalakulás próbakövének tekintette. »... a munkásság proletár internacionalizmusa — írta — korántsem jelenti nemzetiségünk megtagadását, sőt éppenséggel arra kötelez, hogy küzdjünk a magunk és mások nemzetiségi jogegyenlőségéért s minden egyébért, mely előmozdíthatja a demokratikus fejlődést s a munkásság saját osztálycélkitűzéseinek megfelelő szervezkedési szabadságot«.

A mozgalom volt természetesen a magyar-román együttélés legjobb iskolája is. A közös célok, a közös küzdelem edzették meg a magyar, román és más nemzetiségű munkások testvériségét. A két háború közötti romániai kommunista mozgalom a nemzetköziség jegyében tevékenykedett, sohasem jelentett számára problémát, hogy ki milyen nyelven beszél. Nagy István maga is megismerte és megszerette a román munkásokat, hosszabb időt töltött Galacra, a nagy dunai kikötőben; itteni élményeit idézte fel az *Oltyánok unokái*-ban. A kolozsvári munkássegély egyletben és a doftanai börtönben áldozatos román kommunistákkal találkozott. Vasile Pogaceanuval, Teofil Vescannal, Tudor Bugnariuval, Viktor Cherestesiuval. Velük egyetértésben alakította ki a nemzeti együttélés morálját és gyakorlatát, azokat az elveket, amelyeket azután Észak-Erdély 1940-es visszacsatolása után is következetesen képviselt.

Beszéltünk már arról, hogy mozgalmi tevékenységét irodalmi munka egészítette ki. Önéletírásában gazdagon számol be arról az útról, amelyen elindult az alkotó munkához, tapasztalatainak művészi kifejezéséhez. Az alkotó igény születésének pillanatát a második kötetben idézi fel. Bukarestből utazik haza vonaton a katonai szolgálat letöltése után. »A nyitott ablakon kicurjantó társaimat fürkészve — olvassuk — mintha a vonat nem Bukarest, hanem visszafelé zakatolt volna, tovatűnt huszonhárom éves múltamba. Izgatott túlzaklatottságomban azok az emlékek tölttek elém, amelyek a katonaságnál vagy még korábban ülepedtek le. Fel-feltört bennem az égető sóvárgás. El kellene mesélnem valahol az egészet, hogy minden munkás- és parasztember olyan nyitott szemmel lássa, ahogy én látom az életünket... Miért is nem írnak nálunk ilyen magunkról szóló regényeket, hol van ilyen író, legalább egy is, ha van ilyen egyáltalán Romániában?« A kérdésre ő maga adta meg a választ, midőn írói munkásságába fogott. Hamarosan elkészültek első elbeszélései, 1932-ben a kolozsvári Dolgozók Naptárában megjelent *Furjás Lajos karrierje* című novellája, megismerkedett Gaál Gáborral, Szilágyi Andrással, Salamon Ernővel, Kovács Katona Jenővel és Jordáky Lajossal, a szocialista irodalom képviselőivel. A mozgalom támogatásával ugyanabban az évben megjelentette *Földi Jánost bekapta a város* című regényét, majd sorra további műveit, regényeket, elbeszéléseket és sociográfiai riportokat.

Irodalmi munkássága révén Nagy István szerepet kapott a Korunk körül gyülekező baloldali irodalomban, majd 1940 és 1944 között a magyarországi népi irodalom és a Népszava körül kialakult »munkásirodalom« soraiban. Jelen volt mindkét szárszói írótalálkozón és a lilafüredi konferencián. Kapcsolatba került a magyar antifasiszta mozgalommal, Bajcsy-Zsilinszky Endrével, Veres Péterrel, Erdei Ferencsel, Szakasits Árpáddal, a Békepart és a nemzeti ellenállás vezetőivel. Emlékiratainak negyedik kötete számol be ezekről a kapcsolatokról és mozgalmakról. Emlékezéseinek irodalomtörténeti értéke van, beszámolója a magyar ellenállásról kialakított történeti képet teszi gazdagabbá és hitelesebbé. Az ő sorsának is a történelmi jelenlét, sőt a történelmi eseményekben való cselekvő részvétel adott értelmet. Tanúvallomásának ezért különös értéke van.

POMOGÁTS BÉLA